

סיכום חומר הלימודים בהיסטוריה
לכיתה י"א
בהתאם לתוכנית הלימודים
החדשה
תשע"ו

צוות היסטוריה חספין

פרטי הנושא	הנושא
הישוב הישן, עליה ראשונה, עליה שנייה, הצהרת בלפור ומשמעותה, ייחודו של המנדט הבריטי על ארץ ישראל, צמיחת הזהות הלאומית של ערביי ארץ ישראל, החלוץ הדתי: הפועל המזרחי, הקיבוץ הדתי. ביטויי העימות: מאורעות תרפ"ט, מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט - גורמים ומאפיינים. התערעות מצב היהודים בארצות האסלאם, ועדת פיל – הצעת החלוקה והוויכוח עליה. הוויכוח על דרכי התגובה, הקמת כוח המגן, חומה ומגדל.	מיישוב הארץ להקמת מדינה בארץ ישראל
שיתוף פעולה עם הבריטים בצד מאבק בהם : תכניות פעולה מול האיום הגרמני על ארץ ישראל –הקמת הפלמ"ח , ההתגייסות לצבא הבריטי והקמת הבריגדה. המאבק בהגבלות הבריטים על העלייה וההעפלה , הכרזת המרד של האצ"ל והלח"י	היישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם השנייה
	מדינה בדרך- היישוב היהודי בארץ ישראל 1945-1947.
	הקמת מדינת ישראל
	כינון השלטון במדינת ישראל ריבוית
	החברה הישראלית
	מלחמת ששת הימים

להלן הגדרות המושגים המחייבות לבחינת הבגרות בהיסטוריה:

בבחינת הבגרות בהיסטוריה על פי תכנית הלימודים החדשה לא יופיע פרק מושגים בפני עצמו, החומר ישולב כחלק מהשאלות הרגילות

1. הישוב הישן:

כך כינו אנשי העלייה הראשונה (1882) את היהודים שהתיישבו בארץ לפנייהם. כינוי זה קובע מחד גיסא שעוד לפני עלייתם של עולי העלייה הראשונה כבר היה קיים יישוב יהודי בא"י, בעיקר ב-4 ערי הקודש, צפת, טבריה, חברון וירושלים, ומאידך גיסא מאפיין אותו כישוב השומר על צביונו מאות שנים, מתמקד בלימוד תורה ומשמר את אורח החיים המסורתי ומסרב להסתגל למודרנה, ועל כן יש למצוא בכינוי גם נימת ביקורת. היישוב הישן צמח והתפתח במהלך שנות שלטונם של העותמאנים בארץ. שתי עדות היוו את רוב מניינו של היישוב הישן - העדה הספרדית שמקורה בעולים שלאחר גירוש ספרד ומעמדה מול השלטון העותמאני היה עדיף, והעדה האשכנזית - שהלכה וגדלה במהלך המאה ה-19. לאמתו של דבר, גם בקרב היישוב הישן החלו לקראת המחצית השנייה של המאה ה-19 תהליכי שינוי והסתגלות למודרנה שהתבטאו ביוזמות בתחום התעסוקה, החינוך וההתיישבות.

2. חכם באשי:

תואר שניתן לרבנים הראשיים במחוזות השונים באימפריה העותמאנית ע"י השלטון העותמאני בעקבות מינויים לראשי הנתונים היהודיים במחוזות. ה"חכם באשי" ייצג את השלטון העותמאני בפני הקהילה היהודית במחוז, הוציא לפועל את הוראות השלטון בקהילה וארגן את גביית המיסים עבור השלטונות העותמאנים. סמכויותיו נבעו מעצם מינויו על ידי השלטון. רב העדה הספרדית בעיר המחוז ירושלים, התמנה ל"חכם באשי" החל בשנת 1841 וכהן כנציג היישוב היהודי, הספרדי והאשכנזי, בארץ ישראל בפני השלטונות העותמאנים. הוא כונה "הראשון לציון". משרה זו הייתה מכובדת ויוקרתית.

3. החלוקה:

כספי תרומות שנאספו מיהודי התפוצות והועברו לחלוקה ליהודי ארץ ישראל. מטרת 'שיטת החלוקה' הייתה לתמוך ביהודי ארץ ישראל מבחינה כלכלית על מנת לאפשר להם להמשיך וללמוד תורה ולא לעסוק במלאכה. יהודי הגולה היו מעוניינים לתרום כספים ליהודי ארץ ישראל מפני שהאמינו שבזכות לימוד התורה יהודי ארץ ישראל מקרבים את הגאולה, ובזכות תרומתם, נחשבת להם מצוות יישוב ארץ ישראל כאילו קיימו אותה בגופם, למרות ישיבתם בגולה. יהודי הארץ ראו עצמם כשליחי העם. ישיבתם בארץ וקיום המצוות בה מתוך ייסורים משפיעה על גורל העם כולו, ועל כן יש לתמוך בהם מבחינה כלכלית. ארגונים יהודיים שונים ושד"רים (שלוחי דרבנן), שסבבו בקהילות אספו את הכספים והעבירו אותם ליהודי הארץ. הספרדים חלקו את הכספים באופן הבא: שליש לנזקקים, שליש לתלמידי חכמים ושליש למוסדות ציבור ותשלום מיסים. האשכנזים חלקו את כספי החלוקה באופן שווה לכל נפש.

4. היציאה מהחומות:

כינוי לתהליך בניית שכונות המגורים החדשות בירושלים מחוץ לחומות העיר העתיקה. ניתן להצביע על מספר מניעים ליציאה מן החומות:

א. מניע אידאולוגי- להרחיב את ההתיישבות היהודית גם לאזורים נוספים, ולקיים חיים יהודיים יצרניים שאינם מתבססים על "כספי החלוקה".

ב. מניע פרגמטי: תנאי החיים בתוך הרובע היהודי היו קשים מאוד: צפיפות, מחלות, עוני ומצוקת דיור קשה. מגורים "מחוץ לחומות" יכלו לתת מענה לקשיים אלה.

בירושלים עצמה נהגו לסגור את שערי העיר מידי ערב והמגורים מחוץ לחומות ירושלים נחשבו למסוכנים מאוד. לכן בתחילה רק מעטים עברו לגור מחוץ לחומות. השכונה הראשונה שנבנתה הייתה "משכנות שאננים" שהוקמה ביוזמתו של משה מונטיפיורי בשנת 1860 ואחריה מחנה ישראל (1867), נחלת שבעה (1869), מאה שערים (1874).

5. משה מונטיפיורי:

נדבן יהודי אנגלי (1784-1885) שהקדיש את חייו לעזרה וסיוע ליהודים. משה מונטיפיורי תמך ביהודי ארץ ישראל: הוא לא רצה לסייע בתרומות בלבד אלא שאף ללמד את היהודים מלאכה ובכך לסייע להם להתפרנס בעצמם. הוא פעל לשיפור שירותי הרפואה, בנה בית מלאכה לנערות, סייע בהקמת בית דפוס, דאג לעריכת מפקד בארץ, ועוד. מונטיפיורי הקים את השכונה הראשונה מחוץ לחומות - "משכנות שאננים" וכן את טחנת הרוח שנועדה לספק לתושבים מקור תעסוקה. מונטיפיורי זכה לכבוד רב מצד השלטונות העותמאניים והקונסולים הזרים בארץ. בשנת 1840 פעל בהצלחה לביטולה של עלילת דמשק. כמו כן ניסה מונטיפיורי לסייע ליהודים בתפוצות נוספות - למשל: יהודי רוסיה, מרוקו, רומניה ועוד. מונטיפיורי נסע לכל מקום בו היו יהודים במצוקה. בבריטניה זכה לתואר אצולה מן המלכה ויקטוריה נוכח פועלו. בארץ ביקר מונטיפיורי שבע פעמים. זכה לאריכות ימים ונפטר בגיל 101.

6. עליה ראשונה:

הנושא מוזכר בשני מקומות:

1. במסגרת הנושא - מסורת ומודרנה (הנלמד בכיתה י') - ללומדים מהספר של מט"ח - עמ' 324-328, ללומדים מהספר של מכון הר ברכה - עמ' 270-267
2. במסגרת הנושא - ישן מול חדש בספר השלישי (הנלמד בכיתה י"א).

יש ללמוד את ההסבר הבא כהשלמה לנלמד בכיתה י':

כינוי לעולים לא"י החל מ-1882 (לאחר "סופות בנגב") עד 1904, שמטרתם הייתה להפוך את א"י למרכז טריטוריאלי של העם היהודי וליצור טיפוס חדש של יהודי ארצישראלי, בעל חזון לאומי עברי, אשר יראה בהתיישבות חקלאית יצרנית בסיס איתן לעתיד העם בארצו. זו הייתה עלייה שנבעה מהתארגנות ספונטנית מקומית, של יהודים חברי אגודות "חובבי ציון" בעיקר מרוסיה ורומניה בעלי הון עצמי מסוים שרכשו בכסףם קרקעות כדי להקים מושבות חקלאיות. העולים נתקלו בקשיים רבים שנבעו מחוסר ידע בסיסי בחקלאות, מחוסר הכרות עם תנאי אקלים בארץ ועם אופיו של השלטון העותמאני. כדי להמשיך להיאחז באדמתם בקשו את עזרת הברון רוטשילד שהסכים להשקיע מהונו לסייע לאיכרים ברכישת ציוד חקלאי, ייעוץ מקצועי, יעוץ משפטי והקמת תשתיות, אך דרש ציות מוחלט לפקידים ששיגר לארץ שיפקחו על האיכרים. הפקידים מנעו מהאיכרים לפתח יוזמות משלהם וניצלו לרעה את תפקידם. הפקידים, שהיו ברובם יהודים מתבוללים, לא העריכו את פועלם של העולים והתנשאו על האיכרים. בין הפקידים לאיכרים נרשמו חיכוכים רבים ופעמים רבות פקידי הברון מנעו מהאיכרים לפתח יוזמות משלהם וניצלו לרעה את תפקידם.

העולים שהגיעו מתימן במסגרת העליה הראשונה (עליית אעלה בתמ"ר) עלו ממניעים משיחיים. הם התיישבו בירושלים וסבלו מאד מהתנכרות אנשי היישוב הישן, מעוני, ממחסור במקומות מגורים, מרעב וממחלות.

תרומתה של העלייה הראשונה ליישוב העברי המתחדש הייתה בהקמת 34 מושבות וחוות חקלאיות ברחבי הארץ.

7. הצהרת בלפור ומשמעותה:

הצהרת בלפור היא הכינוי למסמך שנחתם בידי שר החוץ הבריטי, הלורד בלפור, ב-2 בנובמבר 1917 (י"ז בחשוון תרע"ח) ועיקרו הכרזה ולפיה בריטניה תתמוך בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. מתן ההצהרה היה הישג מדיני חסר תקדים של התנועה הציונית: מעצמה עולמית

כמו בריטניה הסכימה למעשה לפרוש את חסותה על התנועה הציונית ולסייע לה במימוש מטרתה העיקרית.

ההצהרה נמסרה לידיו של הלורד רוטשילד, שהתבקש להעבירה לידי ההסתדרות הציונית. היא ניתנה בעקבות הצעה שהגיש לממשלת בריטניה ד"ר חיים ויצמן בשיתוף עם ההנהגה הציונית בבריטניה. הצעתו של ויצמן כללה את הדרישה להכיר בזכות העם היהודי על ארץ ישראל ובזכותם של יהודים לעלות אליה, וכן להעניק מעמד מוכר למוסדות התנועה הציונית בארץ ישראל. הצהרת בלפור הייתה מצומצמת בהשוואה להצעה שהגיש ויצמן, ובכל זאת כללה הכרה בהקמת "בית לאומי" ליהודים בארץ ישראל. במשתמע גם הכירה ההצהרה בתנועה הציונית כמייצגת שאיפות אלה. הצהרת בלפור הייתה אפוא ההישג המדיני המשמעותי הראשון של התנועה הציונית.

ההצהרה, המבטאת במשתמע גם הכרה ביהודים כעם, הייתה מאוחר יותר למסמך יסודי במתן המנדט על ארץ ישראל לבריטניה על ידי חבר הלאומים, אלא שבמהלך שנות שלטונם בארץ, צמצמו הבריטים את משמעותה של ההצהרה בספרים הלבנים שפרסמו, ובמיוחד בספר הלבן משנת 1939.

ההצהרה העניקה לתנועה הציונית יוקרה רבה, העלתה את מורל היהודים בתפוצות שונות, הפיחה בהם תקווה להתחדשות עם ישראל בארצו, וסייעה להגביר את העלייה ארצה. הרב אברהם יצחק הכהן קוק אף כתב על ההצהרה "אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו... כל בעל נפש, שיש בו יכולת לחזור ולהתבונן במה שמצוי מעבר לתופעה החיצונית הנראית לעין יודע, שיד הי' נראית כמנהיגה את ההיסטוריה ועתידה להוביל את התהליך הזה אל השלמתו"^[15].

8. ייחודו של המנדט הבריטי על ארץ ישראל:

המנדט הבריטי על ארץ ישראל היה חלק משיטת המנדטים שהונהגה אחרי מלחמת העולם הראשונה, בשטחי הכיבוש של בנות הברית, כצורת שלטון שהיא פשרה בין השאיפה לתת עצמאות ללאומים לבין השאיפות של בנות הברית להחזיק בשטחים שונים בפרט באלו שהם בעלי ערך אסטרטגי.

המנדט על ארץ ישראל, מבחינת הישוב היהודי היה הגשמה של הצהרת בלפור, וחיזוק את הקשר בין התנועה הציונית לבין בריטניה. המנדט החל באופן רשמי בשנת 1922, כאשר הבריטים כבר שלטו בארץ קרוב ל-5 שנים. בסעיפי טופס המנדט התחייבו הבריטים לפתח את הישוב היהודי על ידי תמיכה בעליה חופשית לארץ של יהודים, מתן אפשרות להתיישבות בשטחי ארץ-ישראל הנמצאים תחת שליטתם. חלק מסעיפי המנדט קוימו במלואן כמו הקמת מוסדות שלטון עצמי, פיתוח כלכלי ומנהלי. חלק אחר של הסעיפים קוימו חלקית - סעיפים שנוגעים לחופש העליה של היהודים לארץ והתיישבותם.

9. פרעות תרפ"ט:

פרעות שפרעו הערבים בישוב היהודי בקיץ 1929. הגורמים לפרעות: סכסוך הכותל, העליות הרביעית והחמישית ופעילותו של חאגי' אמין אל חוסייני (בספר עמ' 87).

הערבים תקפו ישובים יהודיים בכל רחבי הארץ. נקודות ישוב רבות נפגעו ואף פונו, כמו הישוב מוצא. סמל החורבן והפגיעה בישוב הייתה העיר חברון, שם נרצחו 60 יהודים, המספר הגבוה ביותר מכל הישובים. הישוב היהודי בחברון חרב לגמרי, ויהודים לא שבו להתגורר שם עד אחרי מלחמת ששת הימים. סך הכל נהרגו בפרעות אלו 133 יהודים ועוד מאות נפצעו. הפרעות השפיעו קשות על הישוב היהודי. בארגון 'ההגנה' התנהלו ויכוחים קשים על רקע חוסר היכולת שלהם למנוע את הטבח בישוב. המסקנה של ההגנה הייתה שאין יותר להסתמך על הבריטים וחייבים להתארגן כארגון נייד ארצי שייתן מענה לכל התקפה ערבית.

מבחינה מדינית התעוררו בקרב אישים בתנועה הציונית ובהנהגת הישוב ספקות לגבי יחסה של בריטניה לישוב היהודי בארץ ישראל, מאחר ושנה לפני הפרעות, גילה הנציב צ'נסלור תמיכה במעשיהם של הערבים כאשר הגביל את תפילת היהודים בכותל המערבי. בקרב הערבים הייתה תחושה של תמיכה בריטית במעשיהם. כמו כן הם חשו הצלחה בפרעות, בכך שהצליחו לאחד סביבם את העולם הערבי בטענה שהיהודים מסכנים את המקומות הקדושים לאסלאם בארץ.

העלייה השנייה:

ההיסטוריון יהודה סלוצקי מסביר את משמעות המושג "עלייה שנייה":

הסבר א'- משמעות כרונולוגית (זמנית). זהו זרם שני וחדש של עולים שבא לארץ בעקבות הפרעות במזרח אירופה בתחילת המאה העשרים. הגל של העולים האלה בא אחרי הגל של העולים בעלייה הראשונה.

הסבר ב'- משמעות אידיאית-זהו זרם חדש של עולים אשר בא עם רעיונות חדשים, ולא כמו הזרם של העלייה הראשונה. בעלייה השנייה באו צעירים עם השקפות לאומיות וסוציאליות שרצו לשנות את אופי הישוב בארץ עם עבודה, שפה ושמירה עבריים.

גורמי העלייה:

1. הפרעות ברוסיה (פוגרום קישינב ופעילות אנטישמית). היהודים נוכחים לדעת שהאנטישמיות ממשיכה ואף מתגברת והמוצא היחידי, עליה לא"י.

2. כשלון המהפכה הסוציאליסטית ברוסיה ב-1905. יהודים בעיקר בני נוער נמשכו לקבוצות סוציאליסטיות מהפכניות ברוסיה. כל הניסיונות להפוך את השלטון נכשלו והיהודים הסוציאליסטים מגיעים למסקנה שאין סיכוי לחיי שוויון ברוסיה, ולכן באו לישראל למצוא פתרון.

3. הכמיהה לציון והשאיפה להקים מדינה בא"י.

4. משבר אוגנדה דחף את היהודים הציוניים לעלות לישראל כתשובה לציונות המדינית, שתמכה ב"תוכנית אוגנדה". העולים, בעצם עלייתם, בקשו לבטא את מחאתם על "תוכנית אוגנדה".

5 גורמי העלייה מתימן: א. כיסופי גאולה ומשיח. ב. המצב הקשה בתימן (גזרת טחינת הקמח, ניקוי הביובים). ג. רצון להתאחד עם יהודי תימן שעלו ב"אעלה בתמר" ומכתבים שהגיעו מהם.

הרכב העולים ואופיים:

כ- 33 אלף עולים הגיעו. רובם באו מרוסיה, (מיעוטם הגיע מתימן). הם פנו לארבע ערי הקודש. מיעוטם - צעירים חילונים, סטודנטים אידיאליסטים, חסרי כסף או ידע בחקלאות אך התלהבו מרעיון עבודה עברית בא"י. הם באו במטרה להקים ישוב סוציאליסטי בא"י והם לא באו ממניעים כלכליים. הם באו כדי לעבוד עבודת כפיים באדמה או בבתי חרושת ובזכותם נקראה העלייה השנייה - "עליית הפועלים". יחסם לעבודה העברית היה נלהב עד שראו בו ערך עליון וראו בערך העבודה "דת העבודה". העלייה לא הייתה מאורגנת. רבים עלו באופן אישי כיחידים. חלקם עזב את הארץ בגלל הקשיים. הנשארים היו מוכנים להקרבה, עבור האידיאלים של עבודה, שפה, שמירה וסוציאליזם.

בין השנים 1907-1912 עלו לארץ גם כ-2200 יהודים מתימן. הם באו מכפרים בתימן, בניגוד לעליית "אעלה בתמר"-שהייתה מהעיר צנעא והסביבה. הדרך הייתה ארוכה ומלאה סכנות. עם הגעתם ישבו ברחובות, ראשון ופ"ת. הם נחשבו לפועלים "טבעיים", השתלבו מיד בעבודה כפועלים ותרמו לכיבוש העבודה. למרות זאת היחס מצד המפלגות והאיכרים, היה יחס של זלזול משפיל.

א.ד גורדון- הבולט בין כל האישים שעצבו את דמות העלייה השנייה. עלה ב-1904, דגל בעבודה עברית. היה פועל בשדות ובפרדסים ובלילות כתב מאמרים. העבודה- תנאי לתחייה הלאומית כמו הטריטוריה והלשון. היווה דוגמה אישית לפועלים המסתפקים במועט. עקרונית-י הגשמה עצמית חלוציות ועבודה.

מדבריו: "העיקר חסר לנו. חסרה לנו העבודה...שהאדם קשור אליה קשר טבעי." "אנחנו לקינו בעבודה ובעבודה נרפא... העבודה היא אידיאל של העתיד" א.ד ראה גם חשיבות פוליטית לאומית ברעיון העבודה. היא הנותנת זכות על הארץ. ארץ נקנית בחיים עליה, בעבודה וביצירה".

צורות התיישבות:

חוות לאומיות-חווה חקלאית-המשרד הארץ ישראלי התחיל ב-1908 בהקמת חוות לאומיות שהיו משקים גדולים שהוקמו על אדמות קק"ל. לפי התוכנית נועדו החוות ללמד את הפועלים עבודה חקלאית, להרגילם לתנאי הארץ ולהעמיד לרשותם הון קטן שיצטבר מרווחי החווה על מנת שיוכלו לייסד משק חקלאי חדש. החווה הלאומית הראשונה שנוסדה הייתה כנרת. אחריה הוקמו חולדה ובן-שמן.

הקבוצה: בתקופת העלייה השנייה הוקמה צורת התיישבות חדשה – הקבוצה, שהתבססה על עקרונות שוויון ושיתוף חברתי. הם קבעו עקרונות של שיתוף ושוויון לצורת התיישבות חדשה: הם שאפו ליצור חברה שוויונית וצודקת (סוציאליסטים). התיישבו על אדמת לאום – השייכת לעם היהודי ונקנתה בכספו. (המשרד הארץ ישראלי) יש איסור על החזקת רכוש פרטי – הכל שייך לכולם וכך הביאו לביטול המעמדות בחברה. העבודה היא רק עבודה עברית, עבודה עצמית (ללא ניצול) – יש איסור על עבודה שכירה. השוויון התבטא גם באופן קבלת ההחלטות שהיו מתקבלות ע"י הצבעה של כל חברי הקבוצה באספה. את המשק מעבדים בצורה משותפת ומתחלקים בנטל וגם ברווחים כל אחד עובד לפי יכולתו ומקבל לפי צרכיו. הקבוצה הראשונה שהוקמה הייתה דגניה בשנת 1910.

התיישבות עירונית: היישוב העירוני העברי הראשון "אחוזת בית" שהפכה לעיר תל אביב: מרבית העולים בעלייה השנייה היובורגנים (המעמד הבינוני) ובאו מהתיישבות בערים גדולות. משום שלסוג התיישבות זה היו רגילים רובם פנו להתיישבות עירונית שהביאה לגידול הערים יפו, ירושלים וחיפה. גידול האוכלוסיה הוביל לבניה מואצת של שכונות חדשות נפרדות מהערים ביפו השכונה הראשונה שהוקמה מחוץ ליפו ע"י קבוצת חברים הייתה אחוזת בית שלאחר מכן גם הפכה לעיר תל אביב. תנאי הדיור הקשים ביפו גרמו ל-6 משפחות להתארגן ולייסד את השכונה החדשה "אחוזת בית" צפונית ליפו. הבתים הראשונים נבנו ברחוב הרצל ביוזמת המשרד הארץ ישראלי באמצעות מימון שקיבלו מבנק אפ"ק (אנגלו-פלסטינה קומפני). בשנת 1910 הוחלט לתת לשכונה את השם "תל אביב" ע"פ שמו של ספרו של הרצל "אלטוילנד" (ארץ ישנה=תל, חדשה=אביב) כבר בשלב זה מוסדות ציוניים מרכזיים (כולל המשרד הארץ ישראלי) מעבירים לתל אביב את משרדיהם. ראש העיר הראשון היה מאיר דיזנגוף. !!! המושבות, יחד עם החוות הלאומיות והקבוצות הראשונות יצרו מפת התיישבות בארץ ישראל. באזורים שונים בארץ התחילה להיות מורגשת נוכחות יהודית. ההתיישבות התבססה בתחילה באזור "יהודה" (מישור החוף), שיפולי הכרמל והגליל המזרחי – העליון והתחתון. ממטולה בצפון ועד גדרה בדרום נולדה רשת של ישובים, שהפכו מוקד משיכה לעולים חדשים וליישובים נוספים שיקומו.

כיבוש השמירה:

החלוצים פעלו לכבוש את העבודה ואת השמירה העברית. בהדרגה ובעקשנות, הם הצליחו לתפוס את מקומו של הפועל הערבי במושבות העבריות. הפועלים העבריים היו מסורים ודבקים ברעיון העבודה. בחלק מהמושבות האיכרים העסיקו ערבים ויהודים ביחד. כך יכלו היהודים ללמוד את עבודת החקלאות מהערבים. בנוסף, הפועלים הקימו קומונות- קבוצות שיתופיות. בקומונות, הם עבדו בהתאם ליכולתם וקיבלו בהתאם לצרכיהם.

מעשי השוד והרצח של הערבים היו מטרד יום-יומי. המושבות שגרו שומרים ערבים כדי להגן עליהם בלילות, מפני השוד והגזל של בדווים וערבים. חלק מאנשי העלייה השנייה ביניהם צעירים מרוסיה חברי "ההגנה העצמית", לא יכלו להשלים עם מצב זה. הם התכנסו והחליטו על הקמת ארגון "בר גיורא".

"בר גיורא"- המקימים הם מניה וישראל שוחט, רחל (ינאית) ויצחק בן צבי, ישראל גלעד, אלכסנדר זייד ואחרים.

המטרה- כיבוש השמירה וכיבוש העבודה.

המושבות לא התלהבו לקבל את השומרים החדשים, מחשש להרגיז את הערבים. בחוות סג'רה ניתנה לאנשי "בר גיורא" הזדמנות לקבל את השמירה לאחר שהתברר שהשומר הצ'רקסי מזלזל בתפקידו.

אח"כ קיבלו את השמירה גם במסחה. הערבים ניסו למנוע זאת אך ללא הצלחה, והשמירה התרחבה לכל הגליל התחתון. השם "בר גיורא"- ע"ש אחד ממנהיגי המרד הגדול נגד הרומאים. הסיסמא- "בדם ואש יהודה נפלה בדם ואש יהודה תקום".

השומר- הוקם 1909 ע"י אנשי "בר גיורא" באסיפה שלהם במסחה, בראשות ישראל שוחט.

המטרה- להקים ארגון שמירה גדול יותר ולהשתלט על השמירה בכל המושבות היהודיות. ולדאוג לכיבוש העבודה (תנאי לשמירה).

אופיים של השומרים- אמיצי לב, חיקו את מנהגי הערבים בשפה בלבוש ובהתנהגות. רכבו על סוסות ערביות. 9 מחבריו נהרגו במאבק נגד הערבים. כל מועמד עבר שנת ניסיון. (מספר החברים מנה מס' עשרות). עיסוקם לא היה רק בשמירה אלא גם בעבודה ובהתיישבות. הם עסקו בסיקול קרקעות, בחריש ובקציר.

סיסמתם- "כיבוש העבודה" ו"כיבוש השמירה".

הם הקימו ישובים משלהם: 1. תל עדשים 1913. 2. כפר גלעדי 1916. 3. תל חי 1918.

היחסים עם הערבים: השומר רצה לנקוט עמדה תקיפה נגד הערבים השודדים אך מצד שני דאג ליחסים טובים עם הערבים השכנים. "השומר" רצה להגיע לקשרים טובים עם הערבים לא ע"י שוחד או חנופה אלא ע"י הופעה בוטחת ותוך כדי שמירת הכבוד העצמי והלאומי. "השומר" לא העניש עונש קולקטיבי בכפרי הערבים אלא את האשמים בלבד.

היחסים עם היהודים: רוב תושבי הארץ התנגדו לשומר. הסיבות:

1. הארגון שמר על חשאיות וסרב לקבל חברים חדשים.
2. הוצאות השמירה היו גבוהות.
3. פחדו מפני תגובת הערבים.
4. הארגון לא היה יכול למנוע את כל בעיות הביטחון (בעיקר לקראת שנות ה-20).
5. הארגון פעל ללא הסכמת ההנהגה הציונית אלא על דעת עצמו.

תרומה וחשיבות הארגון:

1. היה הכוח המגן הראשון. רבים מחבריו הצטרפו לגדודים העבריים.
2. הארגון דגל בשילוב "עבודה" ו"שמירה" ותרם להתיישבות החקלאית.
3. יצר את הגרעין של תנועת הנוער "השומר הצעיר".
4. פיתח את דמות "היהודי החדש"- יהודי אמיץ המגן על עצמו. ונתן ליהודים בטחון שאם יתארגנו יוכלו להגן על עצמם.

הרב אברהם הכהן קוק (הראי"ה) ומסע הרבנים

הרב קוק ראה ביישוב ארץ ישראל ובתקומת העם בארצו את תחילת תהליך הגאולה. הוא ניסה לקרב לדת את הציונים החילוניים. הראי"ה הותקף ע"י החילוניים וגם ע"י החרדית. הוא ניסה לקרב את תנועת "אגודת ישראל" לציונות הדתית, ולשם כך הקים את תנועת "דגל ירושלים", כדי שהיא תתקרב למטרות הציונות בלי להשתתף בתנועת הציונית עצמה. הרב קוק הטביע את חותמו ביישוב, במישור הרוחני, ההלכתי והמעשי. הוא הצטיין בעבודתו הספרותית בהלכה ובהגות.

תולדות חייו

נולד ב- 1865 בלטביה . למד בישיבת וולוז'ין. עלה לארץ ב- 1904, כדי לשמש כרבה של יפו. הקים את תנועת "ירושלים" ("דגל ירושלים"), במטרה להפיץ את הציונות על ערכי הדת.

ב- 1919 נבחר לרבה של ירושלים.

ב- 1921 נבחר לרב ראשי של א"י , לצידו של הרב הספרדי יעקב מאיר. וייסד את ישיבת "מרכז הרב".

ב- 1935 נפטר, ובנו הרב צבי יהודה קוק המשיך דרכו.

הרב קוק והציונות

על הציונות אמר הרב קוק: "מקור הציונות הוא מקור הקודש העליון. התנ"ך הנותן לה את כל העומק וההוד המסורתי וראוי להשיב לתנועת עולמים זו את חייה. היא לא הד קול, שעם שנוא בעולם הולך לבקש לו מקלט מרודפיו, אלא גוי קדוש סגולת העמים, גור אריה יהודה נעור מתרדמתו הארוכה, והנה, הוא הולך ושב לנחלתו אל גאון יעקב אשר אהב סלה".

הרב קוק ראה בעליות הראשונות ובפעילות הציונית וכן בהצהרת בלפור , את תחילת הגאולה, והוא קרא לכל הזרמים ליטול חלק פעיל ביישוב ארץ ישראל.

הרב ציין שרעיון שיבת ציון הועלה בראשונה על ידי אישים דתיים, וקרא לתנועה לשוב "אל מקורותיה היותר ראשונה". הוא גילה אהדה להרצל ולתנועה הציונית , אך ראה בה רק שלב (הכרחי) בדרך אל הגאולה השלמה.

בתנועה הציונית הוא ראה את תחילת עידן "משיח בן יוסף", דהיינו, את תחילת הגאולה הטבעית, ומכאן חשיבותה. עם זאת הוא לא היה שלם עם כל מעשיה ופעולותיה של התנועה הציונית מאחר והיא פנתה עורף לדת. הוא האמין שהתפיסה החילונית היא ארעית וכי היא תחלוף.

שלמותה של גאולת ישראל תושג, בשעה שיפעלו זה לצד זה כוחות הקודש והחול. שניהם משלימים זה את זה.

מסע הרבנים

לרב קוק היו חילוקי דעות עם רבני הישוב בנושאים שונים, כגון בנושא שנת השמיטה (שהייתה

ב- 1910), אולם המחלוקת לא גרמה לניתוק ביניהם. אדרבא, בשנת תרע"ד ב- 1913 הם יצאו יחד

ל- "מסע הרבנים" למושבות בשומרון ובגליל, מחדרה צפונה עד מטולה. במסע השתתף הרב קוק עם עוד שמונה רבנים מהישוב הישן. ביניהם הרב זוננפלד, והרב חרל"פ. המסע נימשך ארבעה שבועות והפרטים עליו נכתבו בחוברת שהוציאו בשם, "אלה מסע".

מטרות המסע: א. לעשות קירוב לבבות בין הישוב החדש לישוב הישן. שיכירו אחד את חשיבותו של השני. ב. חיזוק הדת במושבות ולקירוב החקלאים ליהדות. שיקפידו על כשרות, שבת, חינוך דתי ויקיימו את המצוות התלויות בארץ.

הרבנים האמינו שימצאו אוזן קשבת במושבות החילוניות, ויצליחו לשכנע אותן לשפר את החינוך על ידי העמדת מורים דתיים. לדעת הרבנים, ההתיישבות החדשה היא התגשמות הנבואה, ויש להתאימה לדרך התורה הרבנים התרשמו מהעבודה החלוצית של האיכרים והאמינו שבדרכי נועם יהיה אפשר: "לרומם את חיי היהדות הנאמנה, לקרוא בקול גדול את קריאת השלום והאחדות אשר בין הישוב הישן והחדש".

הרבנים התקבלו בכבוד רב בכל המושבות, אבל במושבות של העלייה הראשונה שהיו יותר דתיות, הם התקבלו בשמחה גדולה, בעוד שבמושבות של העלייה השנייה שהיו יותר סוציאליסטיות

ופחות דתיות הם התקבלו קצת בהסתייגות. במושבות דחו על הסף את הדרישה לשמור שבת וכשרות אך כל המושבות הסכימו להפריש תרומות ומעשרות. היו מעט מושבות שהסכימו לשנות מעט את החינוך בכיוון הדתי, ולקבל על עצמן מעט מצוות.

המסקנה מהביקור- הרבנים חשו שהם עשו רק את ההתחלה, ולמרות שהיה רצוי לערוך אותו קודם לכן, הרי שאף פעם לא מאוחר, ולכן ההרגשה שהביקור היה חשוב.

צמיחת הזהות הלאומית של ערביי ארץ ישראל:

רעיון 'סוריה רבתי': ב-1918 הגיע פייסל לדמשק והכריז על הקמת ממשלה עצמאית, ערביי ארץ ישראל ביקשו להיות חלק ממדינה זו במיוחד לאור העובדה שבהצהרת בלפור ניתנה אי"י ליהודים. אולם רעיון זה דעך במהירות בשנת 1920 מכמה סיבות:

א. ועידת סאן-רמו נתנה את המנדט על אי"י לבריטי.

ב. המשך תמיכת בריטניה בהצהרת בלפור.

ג. פייסל סולק ע"י הצרפתים שקבלו את החסות על סוריה.

התגבשות התפיסה הפלשתינאית הייחודית: לאחר נפילת חלום 'סוריה הגדולה' החלו ערביי ארץ ישראל לגבש תפיסה לאומית ייחודית. הם העמידו את קדושת ירושלים לאסלאם במרכז התודעה ופתחו בפעילות נגד עליית היהודים לארץ. הם ביססו את טענותיהם על הנימוקים הבאים:

- אי"י קדושה לאסלאם.
- רוב התושבים בא"י הם ערבים, ורוב הקרקעות בארץ שייכות לערבים.
- לערבים יש רציפות היסטורית ממושכת יותר בא"י הן מבחינת הישיבה בארץ והן מבחינת השליטה עליה.
- הערבים תבעו זכויות על א"י בהתבסס על הצהרות שונות של המעצמות. (הצהרת וילסון, אגרת מקמהון). מכתבי מקמהון נחשבים כחווה ומכיוון שקדמו להצהרת בלפור אין להצהרה תוקף חוקי.
- התיישבות יהודית בא"י תקפח את פרנסתו של הפועל הערבי.

הפעילות במסגרת המאבק נגד הקמת הבית הלאומי:

- הקמת גופים שונים ששימשו מרכזי הסתי נגד הציונות: אגודות מוסלמיות נוצריות, "הוועד הפועל הערבי הפלסטינאי", "המועצה המוסלמית העליונה".
- כינוסי מחאה: כינוס הוועידה הראשונה הכללית של ערביי פלסטין, כינוסים של אגודות מוסלמיות נוצריות.
- כתבות בעיתונות שיצאו נגד הפעילות הציונית. הפגנות ומהומות.
- משלחות נכבדים שנשלחו כדי להשפיע על הבריטים.
- מאורעות דמים (תר"פ-תרפ"א, תרפ"ט, תרצ"ו-תרצ"ט)

הפיצול במחנה הערבי: חאגי אמין אל חוסייני (טפו עליו ועל בניו-אין צורך לירוק במבחן) מונה על ידי הבריטים למופתי הגדול של ירושלים, כאות תודה על המינוי הוא ריכז את עיקר מרצו במאבק בציונים ולא בבריטים. לאחר מכן הפך חוסייני לראש המועצה המוסלמית העליונה תפקיד שנתן לו עוצמה כלכלית וסמכות למינוי אנשי דת. משפחת חוסייני ותומכיה תמכו בחיזוק הדת וצמצום המגע עם המודרנה והיהודים.

בראש מחנה המתנגדים עמדה משפחת נשאיבי שהיו מוכנים להגיע להסדר מדיני עם היהודים, הם תמכו במודרניזציה ובקשר עם היהודים שראו בהם את מובילי הקדמה לאזור. פיתוח הדת המוסלמית עמד בניגוד למטרותיהם.

התיישבות המחנה הדתי

רקע להקמת הפועל מזרחי: בשנים 1919-1923 בזמן העלייה השלישית החלוצית עולים לא"י צעירים דתיים (מספר העולים הדתיים קטן בהרבה ביחס לעולים שאינם שומרי תורה ומצוות), ייחודם הוא ברעיון של תורה ועבודה. הם טיפחו את בשורת הגאולה הלאומית ואת ההתחדשות הדתיות בארץ ישראל. התחדשות שבה ניתן מעמד בכורה לעשייה הכרוכה בבניין הבית הלאומי אשר ביקשו לקחת חלק בגאולה הלאומית על רקע התערערות הסדר היהודי המסורתי של הגולה. תפיסה זו באה לידי ביטוי בקול הקורא שפרסם הפועל מזרחי עם ייסודו.

הגורמים להקמת הפועל מזרחי

עם עלייתם ארצה לא מצאו החלוצים הדתיים גוף או ארגון אשר יבטא את השקפת עולמם מהסיבות הבאות:

1. המזרחי- הייתה דתית אך השקפת עולמה הכלכלית-קפיטליסטית עמדה בסתירה להשקפת עולמם של הדתיים. אנשי המזרחי התיישבו בערים ופתחו שם את נושאי הדת והחינוך אך רעיון 'כיבוש העבודה' היה רחוק מהם.

2. הסתדרות העובדים- למרות הזדהות העולים הדתיים עם רעיון הסוציאליזם ההסתדרות התנכרה לכל מה שקשור לחיי דת ומסורת (שמירת כשרות ושבט) ולכן הדתיים לא יכלו להצטרף ליישובים החקלאיים שהם הקימו.

3. איכרי המושבות אנשי העלייה הראשונה- הם היו דתיים אך לא הדגישו את ערך העבודה העברית והעדיפו לעיתים את הפועל הערבי המיומן והזול.

הרעיון היה להקים ארגון עצמאי שימוזג בתוכו את היסוד הדתי לאומי עם הרעיון הסוציאליסטי במסגרת החיים המתחדשים בא"י. לתת מענה לצרכים המיוחדים של הפועל הדתי למשל: מקומות עבודה מתאימים, מטבחים כשרים.

הקמת ארגון הפועל מזרחי רעיון תורה ועבודה

רעיון תורה ועבודה שאף להגשים שני ערכים מרכזיים: **מצד אחד** השאיפה לבנות חברה על יסודות הצדק הסוציאלי של תורת ישראל **ומצד שני** שותפות במלאכת בניין א"י על יסוד חלוצי. לשם הגשמת מטרה זו **נקבעו רעיונותיו ויעדיו של הפועל מזרחי** אשר הביאו למימוש רעיון תורה עבודה. "קדש חייך בתורה וטהרם בעבודה"

- **עבודה גופנית-** בהתאם לסדרי חברה עתיקים של עם ישראל כמתואר בתורה ובנביאים. מוסריות אנושית נשמרת רק ביגיע כפיים, בייחוד בעבודת אדמה.
- **שילוב תורה ועבודה-** "יגיע כפיך כי תאכל.. " דמויות תנאים ואמוראים אשר הגשימו את רעיון תורה ועבודה היוו דמות לחיקוי.
- **גאולת הארץ-** מחזירה את השכינה.
- **שויון חברתי וכלכלי-** הגשמת הסוציאליזם כערך יהודי הכל קניינו של הקב"ה "אתה ושלך שלו". הגנה על העובדים- הטבת מצב העובדים ע"י יצירת תנאי עבודה הוגנים עפ"י יסודותיה המוסריים של תורת ישראל.

אחדות-פילוג-אחדות-עצמאות: הפועל המזרחי הוקם ב1922, כבר בראשית דרכה התלבטה התנועה האם להיות קשורה עם תנועת 'המזרחי' ממנה היא נוצרה או להצטרף להסתדרות הפועלים. על רקע זה התפלגה התנועה לשתיים כאשר הרוב בחרו להקים את מסגרת הפועלים כחלק מתנועת המזרחי, והמיעוט פרשו להסתדרות הכללית והקימו מסגרת לפועל הדתי. ב1927 התאחדו הפלגים והקימו תנועה עצמאית 'הפועל המזרחי'.

מימוש רעיון תורה ועבודה-ההתיישבות על בסיס שיתופי

1. למושב יש **מצד אחד** את היתרונות של חברה שיתופית (שיווק..). אך **מצד שני** הוא אינו מגביל את חופש הפרט (מאפשר חיי משפחה שלמים דבר מרכזי מאוד ביהדות מאפשר ספונטאניות) כמו הקיבוץ.

2. החלוצים הדתיים שהגיעו ממזרח אירופה הסתייגו מהסוציאליזם (הוא נתפס כמהפכני, אנטי דתי...) ולכן העדיפו את המושב השיתופי שנתפס כביטוי פחות מובהק של הסוציאליזם מאשר הקיבוץ.

המושב הדתי- עד 1935 הקים הפועל מזרחי רק מושבי עובדים. מושב עובדים ראשון קם בשדה יעקב ב1927 (עלייה רביעית) עד סוף שנות השלושים הוקמו ע"י הפועל מזרחי המושבים: כפר פינס, כפר אברהם, כפר הרואה, אליאשיב, וכפר יעבץ.

הקיבוץ הדתי- הקיבוץ הראשון שהוקם הוא טירת צבי ב1936 במסגרת חומה ומגדל. יש לציין שהעיקרון ההתיישבותי שאפיין את הקיבוץ הדתי היה שמירה על גושי התיישבות דבר שהקל על הקמת מסגרות חינוך משותפות ומנע את השפעת הסביבה החילונית.

כיצד מושב העובדים והקיבוץ מממשים את האידיאולוגיה של הפועל מזרחי?

* חברי "הפועל מזרחי" נטו לתפיסה סוציאליסטית וראו בחיי השיתוף מימוש הרעיון של שוויון צדק ברוח התורה.

* מושב העובדים והקיבוץ היו מבוססים על עבודת אדמה שהיא שיבה אל מקור היהדות שילוב של "תורה ועבודה".

* חברה החיה על יגיע כפיה יכולה לעבוד את ה' בדרך הטובה ביותר.

המרד הקדוש

הרב שמואל חיים לנדאו (שח"ל) טבע את המושג המרד הקדוש, מושג אשר הפך לשם נרדף למהפכה שיצרה תנועת העבודה הדתית בא"י ופיתח תודעה חלופית.

מרד – יציאה נגד הסדר חברתי כלכלי שאפיין את חיי היהודים בגולה אשר היה עיוות של ערכי התורה. בגולה טופחו מקצועות שאינם יצרניים כגון: מסחר, עסקי כספים וזלזול בעמל כפיים. המרד דוגל בהקמת סדר חברתי חדש בא"י על פי הרוח המקורית של התורה, יצירת אדם דתי חדש, חברה עובדת המתאפיינת בעבודת כפיים ובעבודת אדמה. העבודה הופכת את חיי האדם לבריאים. יצרנות ועבודת כפיים הכרחיים במימוש של האדם ובגאולתו. שילוב הערכים "תורה ועבודה".

"**קדוש**"- משום שחברה המושתת על עבודת כפיים ועבודת אדמה נתפסה בעיניו כערך דתי וכחיות אלוקית.

תרומת המחנה הדתי לבניין הארץ

* הוקמה תנועת הנוער הדתית "בני עקיבא שתרמה לגיבוש ערכים לאומיים דתיים. (פועל מזרחי)

* הקמת מושבים, וקיבוצים דתיים אשר נטלו חלק בבניין ויישוב הארץ. (פועל מזרחי)

* גידול בייצוג הדתיים באסיפת הנבחרים. (מזרחי ופועל מזרחי)

* פיתוח מערכת חינוך דתית, ב"ס תחכמוני, ישיבת כפר הרא"ה. (מזרחי)

ביטויי העימות בין היהודים לערבים:

מאורעות תרפ"ט (1929): ראה במושגים.

מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939)

בראשית שנות השלושים החלו לצוץ כנופיות טרור ערביות שמטרתן להטיל פחד על היישוב היהודי ולשבש את חייו. הטרור הערבי שאב את כוחו ממספר מקורות: תחושת הניצחון בעקבות מאורעות תרפ"ט, תסכול מאגרת מקדונלד והקצנה דתית לאומית. טרור זה פעל בשנים: 1932-1935. במאורעות אלה נרצחו מעל חמש מאות יהודים.

הגורמים למאורעות

1. **התחזקות הלאומיות במחנה הפלסטיני**- מול ההנהגה המסורתית המתונה צמחה שכבה חדשה של צעירים משכילים שקראו למחאה נגד הבריטים ונגד הציונים. הצעירים קבלו עידוד מהמופתי חאג' אמין אל חוסייני שכוחו התחזק בעקבות מאורעות תרפ"ט, והוא הוסיף להגביר את ההסתה נגד הציונות, לעומת ירידת כוחם של המתונים.

2. **העלייה החמישית והתבססות היישוב**- העליות הקודמות ובמיוחד העלייה החמישית (שהגיעה מגרמניה לאחר עליית היטלר לשלטון) הגבירו את חששם של הערבים מגידול דמוגרפי, התעצמות כלכלית, התבססות המוסדות העצמאיים, התעצמות ביטחונית (בנמל יפו נשברה בטעות חבית "מלט" ובתוכה נמצא נשק רב השייך להגנה) ורכישת קרקעות שנתפסה כגזלת הקרקע מידי הפלח הערבי.

3. **ערעור היחסים בין הערבים לבין הבריטים** - הבריטים דחו את דרישת הערבים להקמת מועצה מחוקקת (1936) שמובטח בה רוב ערבי חזק ופרסום אגרת מקדונלד שאפשרה עלייה והתיישבות יהודית רחבה.

4. **התחזקות משטרים טוטליטריים באירופה**- חולשת המשטרים הדמוקרטים, חבר הלאומים והתחזקות המדיניות התוקפנית באירופה (איטליה וגרמניה) השפיעו על התפיסה שאפשר להגיע להישגים מדיניים באמצעות כוח.

5. **מדינות ערביות באזור מגיעות לעצמאות**- בעיראק בוטל המנדט, במצרים בריטניה מתחייבת ב-1936 להוציא את צבאה ממצרים (פרט לתעלה), לסוריה ולבנון הובטחה ע"י צרפת עצמאות תוך שלוש שנים. (עצמאות זו הושגה לאחר מאבקים). כל אלו מלבים את האש הערבית בארץ להתקומם ולדרוש עצמאות.

התפתחות האירועים - את האירועים ניתן לחלק לשני שלבים. שלב ראשון בחודשים אפריל-נובמבר 1936, והשני נובמבר 1937-מאי 1939.

המאורעות שלב א' - הטרור הערבי והשביתה הכללית

בעקבות מאורעות תרפ"ט חיזק היישוב את יכולת ההגנה שלו הלך והתבצר והיקשה על הערבים להתנפל פנים מול פנים, יהודים נפלו בעיקר ממארב. הטרור הערבי כלל אלימות פיזית ביהודים, רצח, פגיעה ברכוש יהודי, עקירת מטעים שריפת כרמים ויערות שרפת עצים ושדות תבואה. פגיעה ביישובים, בשכונות בצומתי תחבורה (שיתוק הקשר בין היישובים), פגיעה במסילות ברזל ופיצוץ גשרים. את האירועים האלה הובילו הכנופיות.

במקביל לאירועי הדמים הכריזו הערבים על שביתה כללית ומרי אזרחי (אי תשלום מיסים). הוקם הוועד הערבי העליון (בראשות חא'ג אמין אל חוסייני), אשר נחשב כרשות עליונה של התנועה

הלאומית הערבית וכלל בתוכו ייצוג לכל המפלגות הפלשתינאיות, הוא הפך לגוף בעל עמדה קיצונית וקשוחה. הפסקת השביתה הותנתה: א. הפסקת העלייה היהודית. ב. איסור העברת קרקעות לידי היהודים. ג. הקמת ממשלה לאומית בה יהיה רוב ערבי.

המטרות שביקשו הערבים להשיג באמצעות "השביתה הכללית":

- לחץ לשינוי מדיניות הבריטים כלפי הערבים. לכפות על הבריטים את תביעותיהם.
- להרוס את היישוב היהודי כלכלית מאחר והוא תלוי בעבודה הערבית.
- ליכוד הערבים סביב הרעיון הלאומי וההנהגה הלאומית.

כשלוש השביתה: לאחר 175 יום נפסקה השביתה והיא לא השיגה את מטרותיה: היא לא שיתקה את חייה הכלכליים של הארץ, לא הביאה שום הישג פוליטי (הפסקת העלייה מכירת קרקעות). ומארגני השביתה לא הצליחו להשתלט על הרחוב הערבי - שלא באמת שבת.

הסיבות לכישלון

1. השביתה דרבנה את היהודים לפתח ענפי משק חדשים ולהשתחרר מהתלות בערבים.
2. התגובה הבריטית הקשה נגד מפרי החוק הערבים.
3. השביתה הסבה נזקים למגזרים שונים בחברה הערבית ולכן כאשר התארכה התרבו הסדקים.
4. המשק יכל להמשיך ולתפקד מאחר והפועלים הערבים בנמל חיפה המשיכו לעבוד.
5. רוב הפלחים הערבים וגם העיריות הערביות לא הצטרפו לשביתה.
6. המצוקה הכספית של השובתים (הפסדים עצומים לסוחרים) פגעה בסיכויי השביתה.

תגובת היישוב היהודי למאורעות שלב א': היישוב שמר על מדיניות הבלגה ואח"כ החל ביציאה מהגדרות, ואקטיביזם. בנוסף, השביתה הביאה לשחרורו של היישוב מהתלות בערבים בענפים הבאים: חקלאות, בניה, רכבת, דואר, מחצבות אבן וסיד.

תגובת הבריטים לשלב א' של המאורעות: המדיניות באופן כללי מאופקת, הם חשבו שהיא תירגע מאליה, מכאן המדיניות ההססנית, הנציב לא מתערב בשביתה, לא נסגרו עיתונים שהסיתו, לא הוגלו מסיתים ערבים, שוחררו עצורים שנתפסו עם נשק. יחד עם זאת הנציב אישר מכסה חדשה של רישיונות עלייה ופריקת סחורות בנמל ת"א.

המאורעות שלב ב' (נובמבר 1937 - מאי 1939)

לאחר השביתה ישנה הפסקה בהתנגדות הערבית עד סיום עבודתה של וועדת פיל ובשנת 1937 מתחדשים המאורעות הן כלפי היהודים והן כלפי הבריטים. לכך מס' גורמים:

1. המשך השפעתם של המופתי הירושלמי בהסתה נגד היהודים.
2. תמיכת מדינות ערב בערביי א"י.
3. רציחת מושל הגליל הבריטי לואיס אנדרוס ע"י הערבים.

הכנופיות הערביות- לכנופיות הערביות הצטרפו פלחים רבים, כל כנופיה פעלה בגזרה שלה (בלטה במיוחד כנופייתו של עבד קאדר אלחוסני שפעלה בהרי יהודה). הכנופיות ניהלו טרור אנטי בריטי ואנטי יהודי. הם תקפו תחנות משטרה, מסילות ברזל, ערכו מארבים לצבא הבריטי, רצחו פקידים גבוהים בריטים שדדו מחסני ממשלה והטרידו נתיבי תחבורה.

תגובת הבריטים לשלב השני של המאורעות: הבריטים הגיבו במהירות, בתקיפות ובחומרה:

1. הם פיזרו את הוועד הערבי העליון וגרשו את המופתי. (פעולה מדינית)
2. הקימו בתי-דין צבאיים שהיו רשאים לגזור גזר דין מוות ורדפו בשיטתיות אחר הכנופיות וחיסלו אותם.
3. הטילו עונשים כבדים על הערבים כגון: הריסת בתים, עקירת פרדסים.
4. חיזוק בשיתוף הפעולה הבריטי יהודי ע"י הגדלת הנוטרות ופלוגות הלילה. (בתחום הצבאי).
5. בניית הגדר הצפוני של צירלס טיגרט (מהכנרת ועד גבול הצפון). הוקמו עשרות תחנות משטרה בנקודות אסטרטגיות אשר הפחיתה עד מאוד את חדירת הכנופיות מהצפון.

תוצאות המרד

- חוסר יכולת להעמיד מנהיגות מוסכמת במחנה הערבי**- חשבונות הדמים ומאבקים פנימיים ממושכים גרמו לכך שלא הושגה הנהגה מוסכמת שתייצג את הערבים.
- מעורבות מדינות ערב**- הישג מדיני לו זכו ערביי ארץ ישראל היה הגברת מעורבותן של מדינות ערב בבעיה הארץ ישראלית.
- ביטול הצעת החלוקה**- גם הבריטים ירדו מרעיון החלוקה בעקבות המרד הערבי ומחשש לפגיעה באינטרסים שלהם.

ועדת פיל (1937)

הרקע להקמת הועדה

- א. המרד הערבי שפרץ ב-1936 הופנה גם נגד הבריטים בשביתה כללית.
- ב. הרצון לפתור את הבעיה הערבית יהודית מן השורש.
- ג. על רקע פניית מלכי ערב להגשים את הצדק.

מטרותיה של וועדת פיל

- לברר את גורמי הייסוד לאירועים שהתרחשו ב-1936.
  - להגיש הצעות לפתרון הסכסוך בין היהודים לבין הערבים בא"י.
- עדויות פקידים בריטיים**- רובם העידו לטובת הערבים. הנישול הגובר והולך של הפלח הערבי והעלייה ההמונית לארץ הם היסוד העיקרי לפרוץ המהומות.
- עדויות הערבים**- הוועד הערבי העליון שלח מזכר (בתחילה סרב להעיד) בו תלה את ההתפרעות במדיניותה הפרו ציונית של בריטניה. הוא דרש להפסיק את העלייה, להפסיק את מכירת הקרקעות ליהודים, לסיים את המנדט ולכרות ברית בין בריטניה ופלסטינה.

עדויות היהודים

- ויצמן-הדגיש את הטרגדיה של העם היהודי בגולה, את זכותם ככל עם להקים מדינה, את תולדות הציונות, את הצהרת בלפור, אין כוונה לנשל את הערבים מצבם הכלכלי משתפר.
- בן גוריון - טען שעליית יהודים לא"י היא זכותו החוקית ולא ניתן למונעה התנ"ך הוא המנדט שלנו.
- זבוטינסקי- דרש מהבריטים מדיניות פרו ציונית גלויה דרש להבהיר לערבים שמטרתם להקים מדינה יהודית והדגיש את הצורך בהקמת צבא עברי כדי להגן על המדינה העברית ולשלום עם ערביי ישראל (קיר הברזל).

מסקנות הוועדה

1. שאיפותיהם הלאומיות המנוגדות של שני העמים אינן מאפשרות לחיות יחד.

2. המנדט הבריטי אינו בר ביצוע, הוא רק מעורר את האיבה בין העמים.

המלצות הוועדה- תוכנית החלוקה: מאחר ולא ניתן לקבל את תביעותיהם של שני הצדדים ולהגשים את המנדט הוצע פתרון חלוקת ארץ ישראל בין שני העמים. להקים שתי מדינות עצמאיות ומובלעת בריטית. יש לקיים חילופי אוכלוסייה בין שתי המדינות ויש לבצע את תוכנית החלוקה באופן הדרגתי. עד להקמת שתי המדינות תיאסר מכירת קרקעות באזור המיועד למדינה הערבית ותוגבל העלייה היהודית ל"יכולת הקליטה של הארץ"

התגובות לתוכנית החלוקה

הערבים- התנגדות מוחלטת, עקב קיום עצמאות יהודית. הקצנה ביחס לבריטניה וחזרה לפגוע ביהודים.

היהודים- תגובות שונות, אך הרוב התנגדו. הקונגרס הציוני ה-20 (1937) דרש לקיים את המנדט, אך הניסוח בו מעורפל מתוך מטרה לאפשר מו"מ.

נימוקים בעד תוכנית החלוקה (בקרוב היהודים)

1. הקמת מדינה ריבונית לעם היהודי שתהיה מוכרת ע"י העמים. מעמד בינלאומי לעם העברי. הקמת מדינה אחרי אלפיים שנות גלות. יש בהצעה, משום הכרזה על מדינה יהודית ששטחה יהיה על שלושה רבעים של החוף בא"י ורוב העמקים יהיו בשטחה. ערבים היושבים בשטחים אלה יועברו למדינה הערבית.

2. תתאפשר עלייה והתיישבות ללא הגבלה. המדינה היהודית היא שתקבע את היקף העלייה ותוכל לקיים הגירה המונית במידה ויהודים יהיו זקוקים לעזרה - הצלת יהודים.

3. שטחה של המדינה יוכל להתרחב בעתיד.

4. יתאפשר פיתוח צבא עצמי.

5. החלוקה תביא לצמצום העוינות הערבית.

נימוקים נגד תוכנית החלוקה (בקרוב היהודים)

1. תוכנית זו סותרת את הצהרת בלפור וטופס המנדט אשר הבטיחו בית לאומי לעם היהודי בלבד.

2. התנגדות עקרונית לחלוקת הארץ (דתיים, ברית שלום ורביזיוניסטים).

3. ירושלים אינה כלולה במדינה היהודית.

4. התחום המוצע למדינה אינו ניתן להגנה (אדמת שפלה) בעוד שהערבים חולשים על ההר.

5. השטח המיועד למדינה היהודית אינו מספיק לקלוט מיליוני יהודים מכאן שהיקף העלייה יצטמצם.

6. אוכלוסייה מעורבת מזמנת מתיחות קבועה. ערבים יסתננו לשטח היהודי בגלל התפתחותו הכלכלית.

נסיגת בריטניה מתוכנית החלוקה

לבריטים היה חשוב לשמור על נוכחות במזרח התיכון (תעלת סואץ, נפט) ולכן הקמת שתי מדינות עצמאיות פירושה סיום המנדט וביטול הנוכחות הבריטית באזור.

ועדה שנשלחה לבדוק את יישום רעיון החלוקה גילתה שהדבר לא אפשרי כיוון שבתחומי המדינה היהודית יש 40% ערבים ואילו בתחומי המדינה הערבית יש מיעוט קטן של יהודים כך שחילופי אוכלוסייה לא באים בחשבון.

הבריטים התקרבו לצד הערבי יותר ויותר כדי לזכות בתמיכתו ככול שהמצב באירופה הלך והסתבך.

הספר הלבן השלישי 1939 (מקדונלד) - "ספר המעל"

מספר גורמים הביאו את הבריטים לפרסום הספר אשר היה החמור ביותר מבחינת היישוב היהודי: הבריטים הגיעו למסקנה שהערבים אינם מוכנים לוותר ולא יהיה שקט כל עוד לא ימולאו תביעותיהם. הבריטים נזקקו לתמיכת ארצות ערב (אשר לחצו עליה לחץ דיפלומטי כבד). כדי להגן על המזרח התיכון בכלל ועל תעלת סואץ בפרט (נפט) בגלל המצב הבינלאומי המתוח באירופה, ערב מלחמת העולם השנייה. המבוי הסתום אליו הגיע המו"מ המדיני, כשלון וועידת השולחן העגול. גידול באוכלוסייה של ערביי א"י. הבריטים ידעו שהיהודים יהיו לצדם בכל מקרה, מתוך התנגדות לגרמניה הנאצית. ירידה בכוח ההשפעה של יהדות אירופה ויהדות ארה"ב.

תוכן הספר:

- מדינה פלשתינאית עצמאית-תוך עשר שנים תהפוך א"י למדינה פלשתינאית עצמאית בה יונצח המיעוט היהודי, כשליש. אם לאחר עשר שנים יתברר כי הנסיבות מחייבות לדחות את ייסוד המדינה תיוועץ בריטניה עם האוכלוסייה המקומית, חבר הלאומים ומדינות ערב.
- העלייה היהודית תצטמצם ל 75,000 במשך חמש שנים, אח"כ תורשה עליית היהודים רק בהסכמת הערבים.
- כ-95% בקירוב משטח א"י ייאסר לרכישת קרקעות ע"י יהודים "כך לא תיווצר במהרה אוכלוסייה ערבית גדולה של מחוסרי קרקע". ב-1940 נחקק חוק הקרקעות אשר הופך החלטה זו לחוק.

משמעותו של הספר הלבן השלישי

- נסיגה מלאה של בריטניה מההתחייבות וההבטחות שנתנה לתנועה הציונית בהצהרת בלפור ובטופס המנדט, (התחייבות בינלאומית). ביטוי למדיניות הפרו ערבית של בריטניה.
- חיסול מוחלט של הבית הלאומי היהודי. במקום להקים בית לאומי יהודי בא"י הופכת בריטניה החלטה זו על פניה ומחליטה להקים מדינה ערבית.
- הספר מבטא בברור אינטרסים אימפריאליים של בריטניה, נפט, בתי זיקוק, שליטה על תעלת סואץ ובסיסים ימיים. ליהודים אין ברירה נוכח ההתפתחויות הבינלאומיות.

התגובות לספר הלבן

- הערבים- הערבים המתונים ראו בו ניצחון ואלו הקיצוניים דחו את תוכנו.
- הבריטים- הספר אושר בבית הנבחרים הבריטי אך גורמים באופוזיציה התנגדו בטענה שבריטניה מפירה כאן התחייבות והיישוב היהודי לא ישלים עם הפיכתו למיעוט בא"י.
- היהודים- להנהגת היישוב היה ברור כי יש להילחם במדיניות הבריטית של הספר הלבן לאור סכנת השמדת יהדות אירופה. הסוכנות היהודית הכריזה כי הספר משולל יסוד חוקי ומוסרי. יהודי העולם הביעו את מחאתם נגד הבגידה הבריטית המבישה. התגובה

המעשית הייתה: הפגנות, מחאות, הקמת יישובים במסגרת חומה ומגדל (15 נקודות
חדשות) והעפלה, כפי שכונתה ע"י בן גוריון 'ציונות לוחמת'.

תגובות היהודים למאורעות תרצ"ו-תרצ"ט בתחום הביטחוני צבאי

בפרוץ המאורעות היה ברור לישוב היהודי כי המאורעות גורליים למפעל הציוני וליישוב היהודי.
לרשות היישוב עמדו שני ארגונים צבאיים: ההגנה והאצ"ל. במהלך שנת 1936 החל ויכוח נוקב
ביישוב בדבר דרך התגובה ההולמת נוכח אלימות הערבים. נוצרו שני מחנות: **האחד** ראשי
ההסתדרות הציונית, ההגנה (אשר הוקמה עקב פרוץ מאורעות תר"פ) והישוב תמכו בדרך ההבלגה
והשני האצ"ל דגל בדרך ההתקפה.

ויכוח הבלגה מול תגובה

מאז פרוץ מאורעות תרפ"ט דבקה ההגנה בהבלגה/ישיבה על הגדר. בעקבות מאורעות תרצ"ו
עברה נקודת הכובד לשאלה כיצד ניתן להכריע את המאבק על א"י כאשר יסתיים המנדט. השינוי
בתפיסה הביא להבנה כי הכוח העיקרי להכרעת המאבק הוא ארגון ההגנה אשר יפנה פניו לכיוון
אקטיבי יותר (יציאה מהגדר).

הבלגה - מדיניות אשר דיברה על הימנעות מטרור נגדי כלפי אוכלוסייה אזרחית שלא הוכח כי
לקחה חלק במעשה הטרור, פגיעה רק באשמים.

נימוקים בעד ההבלגה

* על היישוב לשמור על יחסים טובים עם בריטניה בגלל שעתיד העלייה וההתיישבות קשור
בבריטים.

* היישוב יוכל לזכות בתמיכת דעת קהל העולמית בכלל ושל בריטניה בפרט.

* הבלגה תואמת את ערכי המוסר של היישוב "דרכנו אינה דרכם"

* ההבלגה תמחיש לבריטים את ההבדלים בין הטרור הערבי ללוחמה היהודית.

תגובה - מקימי האצ"ל באו מקבוצה שפרשה מההגנה ב1931 לאחר שקבוצת חברים בראשות
תהומי פרשו מההגנה והקימו את "ההגנה ב' על רקע התנגדות למדיניות ההבלגה של ההגנה כלפי
הערבים לאחר מאורעות תרפ"ט ובזמן מאורעות תרצ"ו. ארגון זה שיתף פעולה עם ז'בוטינסקי,
חלק מחבריו חזרו להגנה והאחרים הקימו את האצ"ל ב1937 וקיבלו עליהם את מרות
הרביזיוניסטים. האצ"ל לא נשמע למרות מוסדות היישוב ונרדף ע"י הבריטים בגלל דרכי
ההתקפה בהן נקט. ביוני 1938 תלו הבריטים את שלמה בן יוסף, עולה הגרדום הראשון. האצ"ל
ראה בהבלגה אסון. לכן תמך בתגובה, ביוזמה טרור מול טרור.

נימוקים נגד ההבלגה

* רק מדיניות של עין תחת עין תוכל לבלום את הטרור הערבי. הפגנת חולשה כלפי הערבים תגרום
להם להסלים את דרכם ולפגוע בנו יותר.

* הבלגה פרושה חרפה לאומית, היא מערערת את כבוד היישוב ומבטאת חולשה כלפי הערבים
המולידה חוסר אונים. השארת היוזמה בידי הערבים מחלישה את היישוב.

* אם לא ננקוט בדרך התקפית הבריטים יראו אותנו בחולשתנו ויסירו מאתנו את תמיכתם. רק
פעולות תוקפניות יביאו גורמים פוליטיים להתערב כדי לפתור את בעיית א"י באופן יסודי.

השינוי בגישת ההגנה-המעבר למדיניות התקפית - "היציאה מן הגדר"

בזמן מאורעות תרצ"ו גיבשה "ההגנה" **מספר עקרונות** שהפכו לכוח לוחם מאורגן ובעל השפעה.

עקרון ראשון: הגנה מרחבית-הגנה על גושים ולא על יישוב בודד. (לדוג' גוש עין חרוד..)

עקרון שני: שליטה ברצף טריטוריאלי- במגמה לשמור על קשר בין נקודה לנקודה.

עקרון שלישי: תוכניות פעולה מובנות מראש.

עקרון רביעי: היציאה מן הגדר- מעבר ליצירת מגע עם האויב והתקפתו בכל שעת כושר ביום ובלילה.

לשם מעבר להגנה יזומה פעלה ההגנה בשתי זרועות:

זרוע אחת- הזרוע הבלתי לגאלית, פעילות שלא הוכרה ע"י בריטניה ופעלה במחתרת. (הזרוע הבלתי לגאלית הנודדת, פלוגות השדה ופלוגות מיוחדות). **זרוע שנייה-** הזרוע הלגאלית בה הכירו הבריטים והיחידות השונות פעלו בחסות בריטית (נוטרות, משטרת היישובים ופלוגות הלילה).

הזרוע הבלתי לגאלית- (לא חוקית)

1. הנודדת - בראשה עמד יצחק שדה. יוזמה אקטיבית, אין להמתין לפורעים הערבים עד שהם שיתקרבו ליישובים היהודיים אלא לצאת מחוץ לגדרות. אנשיה הציבו מארבי לילה בכפרים בהם פעלו הכנופיות.

2. פלוגות השדה- (פו"ש) - ב-1937 הוחלט להרחיב את הנודדת למקומות שונים בארץ. יחידות הנעות לצורך הגנה מחוזית. **תפקידיהם:** סיוע ועזרה ליישובים מותקפים. לקדם את פני האויב, להיפגש עמו ולרדוף אחריו. פטרולים. **חשיבותם:** הקמת יחידה גדולה הפועלת בהיקף ארצי ע"י מפקדה ארצית להגנת היישובים. היוזמה עוברת לידי היהודים. יעילותם רבה במיוחד לנוכח ההחמרה במצב הביטחוני בהגנה על יישובים.

הזרוע הלגאלית-שיתוף פעולה עם הבריטים

1. הנוטרות - הוקמה עם פרוץ המאורעות, תוך הסכמה בריטית יהודית להקים כוח שוטרים עברי שישמור על הסדר והביטחון ביישובים היהודים ויסייע בשמירה עליהם. הם צוידו בנשק בריטי ועברו אימונים ע"י הצבא הבריטי וקבלו מדיום ומשכורת מהבריטים. **חשיבות הנוטרות:** הנוטרות סייעו להגנה בפעולותיה: פעולות התיישבות, עלייה בלתי לגאלית, העברת נשק ותחמושות, קורסים ואימונים, העברת ידע ושיטות לוחמה בריטיות. הגדלת בטחונו של היישוב. מעין הודאה בריטית בזכות היישוב להגן על עצמו.

2. משטרת היישובים העבריים והמשמרות הנעים - בעקבות הגידול במספר הנוטרות הסכימו הבריטים להגדיל את יחידת הנוטרות ליחידה משטרתית צבאית. ב-1937 הוקמה היחידה וחייליה קבלו נשק וצוידו טוב יותר משל הנוטרות. פעולותיה: סיורים בשדות, בדרכים. במטרה לפטרל בדרכים, לסלק מוקשים, ללוות פועלים לשדות להכין מארבים.

3. פלוגות הלילה - אורד ווינגייט אהד את הרעיון הציוני כבר בראשית דרכו בארץ (1936). הוא קבל אישור מהמפקדה הבריטית להקים יחידות חדשות על מנת להלחם בכנופיות בדרכים משלו. הוא השתמש בכוחות קטנים לביצוע משימות מקיפות, יחידות אלה הפילו את אימתן על כנופיות ערביות רבות. הבריטים שחששו מקשריו עם היהודים הרחיקו אותו מן הארץ ב-1939 (עקב השינוי במדיניות בריטניה). **חשיבות פלוגות הלילה:** הם תרמו תרומה חשובה בחיסול הכנופיות והרגעת הארץ. הם לימדו את היישוב (וכמובן את ארגון ההגנה) שיטות לוחמה חדשות כמו: מלחמת הלילה, הניידות וחשיבותה, הפתעה, הטעיה, מארבים.

סיכום- השפעת המאורעות על התפתחות ההגנה

1. שיתוף פעולה עם בריטניה, שימוש בנשק, אמצעי תחבורה (טנדרים) ושיטות לוחמה בריטיות הן כנגד הערבים והן כנגד הבריטים בעתיד (תוך חיזוק עוצמתו הצבאית של היישוב) תוך הרחבת כוח המגן.

2. המעבר למלחמה ניידת, מחוץ לגדר ומלחמה בלילה (פלוגות הלילה) הגנה מרחבית.

3. שינוי ארגוני בארגון ההגנה: מפקדה ארצית, היקף ארצי, יוזמה התקפית, קיומם של שבעה מחוזות ופיקוד עליון.

ההתיישבות "חומה ומגדל" (1936-1939):

צורך מדיני – לאחר שהתברר בתוכנית החלוקה שהוצעה על ידי ועדת פיל כי מקומות שאינם מיושבים על ידי יהודים ימסרו לערבים, ואילו אזורי התיישבות יהודית יישארו תחת ריבונות ישראלית לכן הוחלט להתיישב באזורים מרוחקים כדי להגדיל את הגבולות תוך קביעת עובדות בשטח.

צורך ביטחוני - מול הטרור הערבי שהשתולל הוחלט שלא להקים יישובים מבודדים כדי שלא יהיו מטרה קלה לפורעים הערבים אלא להקים גושי התיישבות שיוכלו לסייע זה לזה בביטחון בחינוך בכלכלה ועוד.

מבצע ההתיישבות התנהל בשיטה שכונתה "חומה ומגדל". העלייה לקרקע הייתה מתבצעת בצורה מתוכננת כאשר המשימה הייתה הקמת יישוב במהירות תוך יום אחד, כדי לקבוע עובדות בשטח ולמנוע הפרעות מצד הערבים. אופן העלייה היה כך: ביישוב סמוך ליישוב שאמור לקום הכינו שלדים של חומות עץ וכותלי צריפים, גייסו הרבה אנשים ומכוניות ועם שחר יצאה השיירה לנקודת היישוב המתוכננת. תוך זמן קצר עמד יישוב עם חומה, מגדל ומספר צריפים על הקרקע. היישוב הראשון של חומה ומגדל היה 'תל עמל' שבעמק בית-שאן. סה"כ יישובי חומה ומגדל הביאו להקמתם של 52 יישובים נוספים ובהם עין גב, שדה אליהו, טירת צבי, הזורעים וחניתה.

התערעות מצב היהודים בארצות האסלאם

בסיומה של מלחמת העולם הראשונה והתמוטטותה של האימפריה העות'מאנית, נשלטו רוב ארצות המזה"ת על ידי שלוש מדינות אירופה:

צרפת: כבשה את אלג'יר, תוניס ומרוקו

אנגליה: קיבלה מנדט על עירק, ארץ ישראל ועבר הירדן, מצרים

איטליה: כבשה את לוב.

ההבדל בין האימפריאליזם הבריטי לאימפריאליזם הצרפתי: הבריטים התמקדו בעיקר בפיתוח מנגנון אזרחי וצבאי שישמור על הסדר והארגון במדינה. לא התיישבו משפחות מאנגליה במקומות אלה ורק אנשי צבא ומנהל ובני משפחותיהם הגיעו לארצות אלה.

לעומתם לצרפתים הייתה מעורבות רבה וישירה יותר, הם ראו בהם חלק מצרפת ולכן משפחות צרפתיות עברו לגור במקומות אלה ולהיפך. הם דאגו להחלת התרבות הצרפתית במדינות הכבושות.

יהודי ארצות האסלאם: בין שתי מלחמות העולם ישבו בארצות המזרח כ-800,000 יהודים. במרוקו היה הקיבוץ הגדול ביותר (225,000).

בעקבות השיפור ברפואה- הכפילה האוכלוסיה היהודית את עצמה ממלחמת העולם הראשונה עד לשניה, כמו כן כחלק מתהליכי המודרניזציה הייתה הגירה מאסיבית מהכפרים לערים.

היישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם השנייה

בראשית מלחמת העולם אמר בן גוריון את משפטו המפורסם: "עלינו לעזור לצבא הבריטי כאילו לא היה ספר לבן, ועלינו להילחם בספר הלבן כאילו לא הייתה מלחמה". כוונת המשפט הייתה שאין להילחם עם נשק בבריטים אלא להיאבק בספר הלבן באמצעות עליה בלתי לגלית והמשך

התישבות ורכישת קרקעות. היישוב העברי העריך שהסיוע לבריטים ישתלם בסופו של דבר כאשר בסוף המלחמה יכירו תודה על עזרתם ויעניקו ליהודים הטבות מדיניות.

הסיוע לבריטים בתחום הצבאי :

@ כ-30,000 חיילים וחיילות יהודים התגייסו לצבא הבריטי וסייעו בחילות התותחנים, הנדסה, רפואה, אויר והים.

@ ב-1941 הוקם הפלמ"ח (פלוגות המחץ) שמטרתו הייתה לפעול נגד הכוחות הערבים הלא סדירים – בארץ, ונגד צבאות סדירים במידה ויתקיפו מחוץ לארץ (גרמניה).

@ שיאו של שיתוף הפעולה היה בהקמת ה'בריגדה העברית' ב-1944, היא הוקמה לאחר לחץ רב מצד הסוכנות היהודית ומתוך חשש של הבריטים לגבי נאמנותם הכפולה. לחמו בה 5,000 חיילים תחת פיקוד, סמל ודגל יהודי. לאחר אימונים במצרים היא שיתפה בקרבות בצפון איטליה נגד הנאצים.

@ הצנחנים- כאשר נודע ליישוב העברי בארץ על השמדת יהודי אירופה גובש הרעיון להצניח בחורים יהודים בפולין שיחברו לקהילות יעודדו את רוחם וינסו לסייע להם לברוח. נבחרו 37 צנחנים, רובם צנחו ב-1944 חברו לקהילות, סייעו בקרבות. 12- נפלו בשבי ומתוכם: 5-ניצלו ו-7 הוצאו להורג. סיפור ידוע הוא של חנה שנש שנפלה בשבי ולמרות העינויים לא שיתפה פעולה עם חוקריה והוצאה לבסוף להורג.

ההגנה בזמן מלחמת העולם השנייה

ההגנה שיתפה פעולה עם הבריטים, רוב המגויסים לצבא הבריטי באו משורותיה, הפלמ"ח נתן חיזוק משמעותי להגנה, גם תעשיית הנשק התרחבה. לאחר הסרת האיום הגרמני על א"י ב-1943 התפנה הפלמ"ח להקמת חיל ים (פלי"ם) ואויר. בתקופה זו מנה הפלמ"ח כ-700 לוחמים.

האצ"ל בזמן מלחמת העולם השנייה

הארגון הצבאי הלאומי החל להתארגן ב-1937 כארגון פוליטי צבאי בעל צביון רביזיוניסטי. הקשר בין האצ"ל ובין בית"ר התחזק בהדרגה ובמאורעות תרצ"ו-תרצ"ט החל האצ"ל בפעולות טרור, ומצא עצמו עד מהרה נרדף ע"י הבריטים (מפקדו דויד רזיאל נאסר בידי הבריטים) וע"י היישוב וההגנה כאחד.

בשנות השלושים עוצבה האידיאולוגיה של האצ"ל:

1. הכרה במנהיגותו של ז'בוטינסקי.
2. ההבנה כי הפעלת לחץ מוסרי על בריטניה אינה מספיקה ואינה יעילה.
3. יש לנקוט בלחץ צבאי כדי להוכיח את הפוטנציאל הצבאי של היישוב ולהראות לבריטים כי מוטב להם לסמוך על עזרה צבאית יהודית ולא ערבית וכי דם יהודי אינו הפקר.
4. האצ"ל הדגיש את המושג אדנות, כביטוי לתחושה והתודעה של בעלות יהודית מוחלטת על א"י.

האצ"ל בשנים 1939-1944

עם פרוץ המלחמה הפסיק האצ"ל את פעילותו נגד בריטניה והסכים לשיתוף פעולה עמם. **החלטה זו הביאה לפילוג באצ"ל** ב-1940. אברהם שטרן (יאיר) פורש מהאצ"ל (לאחר מותו של ז'בוטינסקי) ומקים את הלח"י. הפילוג היה על בסיס אידיאולוגי, יאיר דרש להמשיך את המאבק בבריטניה על אף המלחמה ולנתק את הקשר עם מנהיגי הרביזיוניסטים כדי לפעול ביתר חופשיות ואילו דויד רזיאל סבר שיש לשתף פעולה עם בריטניה כנגד האויב הנאצי ולהמשיך ולקבל את מרות התנועה הרביזיוניסטית. דויד רזיאל נהרג בפעולת חבלה וריגול בעיראק ולאחר מותו הועבר הפיקוד לידי יעקב מרידור. עם בואו של מנחם בגין לארץ הוא מונה למפקד האצ"ל ומינויו הביא לתקופה חדשה בתולדות האצ"ל.

האצ"ל בשנת 1944-הכרזת המרד בבריטים

בפברואר 1944 הכריז בגין על תחילת המרד בבריטניה וסיום שיתוף הפעולה, מעבר מלחץ (הפעלת לחץ על הבריטים לשינוי מדיניותם) למרד כדי לסלק את הבריטים לגמרי מהארץ. המרד כלל התקפות על משרדי הבולשת הבריטית ביפו ובירושלים, התקפות על תחנות משטרה. הצדקת המשך קיומו ודבקותו בלחץ צבאי, פגיעה במטרות צבאיות ואזרחיות.

לח"י בזמן מלחמת העולם השנייה

הלח"י הוקם ב-1940 ע"י יאיר בעיצומה של מלחמת העולם השנייה. האידיאולוגיה של הלח"י התבססה על שתי הנחות יסוד: **הבריטים הם האויב האמיתי של הישוב**. הבריטים הם אימפריאליסטים המנצלים את הארץ ולא ירצו לעזובה לעולם. יאיר ניסה ליצור קשר עם איטליה וגרמניה הנאצית נגד בריטניה אך מאומה לא יצא ממגעים אלה. יש לציין שמגעים אלה נערכו טרם היוודע זועות השואה. **עוצמתו וייחודו של העם העברי בארצו**, עם ישראל הוא עם סגולה ונושא תרבות העולם, א"י הובטחה לאבותינו מנהר מצרים עד לנהר פרת, חידוש האדנות העברית והקמת מלכות ישראל לעם ישראל בארצו והקמת משטר חברתי ברוח מוסר נביאי ישראל והצדק הנבואי שהיה מופת לגויים.

פעולותיו-אנשיו פרצו לבנקים, ניסו להתנקש בנציב העליון, התנקשו בשוטרים בריטים. לח"י לא ויתרה על הטרור האישי, גרמו אבדות לבריטים, פוצצו את בניין הבולשת, ניסו להתנקש בראשי השלטון הבריטי בא"י ורצחו את הלורד מויין. רצח הלורד מויין היה שיא הפעילות של הלח"י כנגד הבריטים: רציחת הלורד מויין, השר הבריטי לענייני המזרח התיכון. הוא נבחר להיהרג בגלל שלדעת הלח"י הוא היה אחראי לסגירת שערי הארץ בפני מעפילים וטביעתה של האונייה סטרומה. אליהו חכים ואליהו בית צורי ירו בו בנובמבר 1944 הם נתפסו, הועמדו למשפט והוצאו להורג. היישוב גינה את הרצח.